

ОСОБИСТІСНА АДАПТОВАНІСТЬ ЯК БАГАТОПАРАМЕТРИЧНЕ ПСИХОДУХОВНЕ УТВОРЕННЯ

Ірина РЕВАСЕВИЧ

УДК 159.9 : 168

Iryna Revasevych
**PERSONAL ADAPTABILITY AS A MULTI-PARAMETER
PSYCHO-SPIRITUAL FORMATION**

Постановка проблеми. Сучасний соціально-економічний розвиток відбувається доволі динамічно, що значно підвищує невизначеність і тим самим сприяє виникненню різноманітних загроз. Стрімка інформатизація соціуму та зміни в усіх сферах суспільного життя ставлять низку нових вимог до особистості в складних умовах соціальних і політичних трансформацій. Отож для вивчення її поведінки в мінливому й нестабільному світі стає недостатнім традиційне розуміння адаптації як пристосування або пошуку рівноваги із середовищем. Усе це визначає *актуальну проблему сьогодні* – дослідження особистісної адаптованості суб'єктів у світі. Остання як інтегральна психоформа життєактивності людини відображає подвійну природу даного конструкта, яка зумовлена, з одного боку, взаєминами особистості з оточенням, а з іншого – характеристиками-параметрами внутрішнього світу особистості, передусім ставленням, оцінкою, прийняттям, психологічною ситуацією, психічним образом, Я-концепцією (див. [24]). Відтак персональна пристосованість – надскладний психокультурний конструкт організації внутрішнього світу людини, за допомогою якого вона інтерпретує свій ментальний досвід, в основі котрого – сприйняття довкілля і ставлення до нього, оцінка подій і явищ, самооцінка власних учинків, позитивні Я-образи та Я-концепція, які взаємоспричинюють перебіг адаптаційної активності суб'єкта. Водночас вона – тенденція утвердження, актуалізації

адаптаційного потенціалу індивіда, його духовного Я, котре виникає внаслідок інтуїтивного осягнення єдності із Всесвітом і виражається в устремлінні особистості до розвитку в напрямку зростання складності, самодостатності, самоактуалізації, зрілості та досконалості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зарубіжній психології утвердилося різне розуміння природи та особливостей адаптації особистості: представники психоаналітичного напрямку пов'язують її з відсутністю тривоги, гуманістичного – із оптимальною взаємодією особистості і середовища, бігевіорального – з позитивним стимулом оперантної реакції, когнітивного – із відсутністю дискомфорту [17]. Вітчизняні вчені, обстоюючи переважно діяльнісний підхід у психології, розглядають адаптацію у змістовому контексті спілкування і міжособистісної взаємодії крізь формовий активності пізнавальної (О.М. Матюшкін, А.В. Фурман), пошукової (В.С. Ротенберг, В.В. Аршавський), надситуативної (В.А. Петровський), адаптивної та перетворювальної (Н.І. Сарджвеладзе) [9; 13; 18; 20; 24]. Зокрема, О.М. Матюшкін використовує поняття “адаптивні види активності”, зміст якого відображає єдність відповідних процесів, що забезпечують формування багаточисельних стереотипів поведінки, навичок, звичок, установок, котрі становлять підґрунтя стандартних форм поведінки і діяльності” [9]. В.С. Ротенберг та В.В. Аршавський під пошуковою активністю розуміють “загальний неспеци-

фічний чинник, який визначає стійкість організму до стресу і шкідливих впливів” [18]. У поведінковому контексті відмови від пошуку розглядається також категорія “набутої безпорадності”, запропонована М. Селігманом як один із показників дезадаптації.

Продуктивними видаються погляди В.А. Петровського, який тлумачить адаптацію у логіці розгортання надситуативної активності [13]. Автор уводить термін “адаптивна спрямованість”, що описує не тільки процеси пристосування індивіда до природного довкілля, а й “процеси адаптації до соціального середовища як виконання вимог з боку суспільства, а також очікувань і норм, дотримання яких гарантує повноцінність суб’єкта як його представника” [13, с. 13]. Аналогічна думка зустрічається й у фундатора вітчизняної психології діяльності О.М. Леонтьєва, котрий спирається на такий постулат: “коли говоримо про соціальне середовище, в якому проживає людина, то вкладаємо у це поняття інший зміст, ніж той, який воно має у біології, – умови, до котрих пристосовується організм. Найближче соціальне середовище людини – це та суспільна група, до якої вона належить і яка становить коло її безпосереднього спілкування” [7, с. 359].

Окремо слід відмітити концепцію адаптивності особистості О.П. Саннікової та О.В. Кузнецової (див. [19]). У їхньому дослідженні адаптивність розглядається як стійка властивість особистості, що характеризує здатність до внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (поведінкових) перетворень, перебудов, спрямованих на збереження або відновлення рівноважних взаємин особистості з мікро- і макросоціальним середовищем при змінах у його характеристиках. Особливості прояву адаптивності зумовлені структурою цієї властивості. Відповідно до положень континуально-ієрархічного підходу в дослідженні властивостей особистості (О.П. Саннікова) адаптивність розглядається як багаторівневе цілісне утворення, що охоплює формально-динамічний, змістовно-особистісний та соціально-імперативний рівні. Формально-динамічні та якісні показники адаптивності розглядаються як основні, базисні. Компонентний склад цих показників унааявлений біполярними параметрами: широта – вузисть охоплення сигналів соціуму, легкість – утрудненість їх розпізнавання та ієрархізації, точність – неточність орієнтації в соціальних очікуваннях (когнітивний компонент), стійкість – не-

стійкість емоційного переживання, готовність – відсутність готовності змінюватися (емоційно-мотиваційний компонент), готовність – відсутність готовності до здійснення конструктивних дій, що спрямовані на переборювання невдач, готовність – відсутність готовності до здійснення дій, що спрямовані на досягнення мети (поведінковий компонент) [19].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Уважаємо, що загальним недоліком опрацьованих літературних джерел є те, що в них окреслена проблема адаптованості особистості не аналізується у рамках дихотомії “свідоме – несвідоме”. Окрім того, щоб навести категорійний лад у сучасній концепції соціально-психологічної адаптації, потрібно віднайти адекватний методологічний підхід, який би уможливив коректне згармонювання понятійно-термінологічного поля.

Мета дослідження: з позицій типологічного підходу, найповніша версія якого обґрунтована у системі професійного методологування А.В. Фурмана, охарактеризувати домінування індикаторів свідомості у суб’єктивному досвіді людини під час її пристосування до світу, спираючись на концепцію соціально-психологічної адаптації особистості у зовнішньому вітакультурному просторі та власному психодуховному світі.

Задля досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**: 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз понятійно-категорійної термінології проблеми соціально-психологічної адаптації; 2) висвітлити основні індикатори свідомості людини як суб’єкта розвитку власного психодуховного світу під час пристосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зауважимо, що ідеальний світ свідомості трактується нами з позицій філософсько-психологічного теоретизування як “неприродна багатофункціональна буттєвість, котру неможливо реконструювати каузально, шляхом причинно-наслідкової аналітики” [27, с. 19]. Адже, як підкреслює А.В. Фурман, свідомість, “безпосередньо не маючи власного змісту, а черпаючи його з інших психічних данностей і духовних форм, усе ж являє собою багатофункціональну буттєвість, яка забезпечує не лише відображення дійсності, а й породження смислів, значень і цінностей, актуалізацію й узагальнення пізнавальних, почуттєвих, інтенційних, інтуїтивних та інших психоформ (скажімо, особистісних переживань, думок чи знань), нарешті уможливорює

розв'язує рефлексування й відтак угледіння самої себе в актах самоусвідомлення, Я-концептуалізації” [Там само, с. 22]. Отож, висновує цей дослідник, свідомість постає “рамковою умовою як психологічного пізнання, котре вимагає вишколеної надприродної рефлексивності, так і будь-якого (філософського, наукового, прикладного) компетентного методологування, котре неможливе без спеціально створених інтелектуальних засобів та інструментів” [26, с. 37].

Пристаючи до міждисциплінарного вивчення свідомості та її домінуючих індикаторів у суб'єктивному досвіді людини під час адаптації, доцільно насамперед уточнити понятійно-категорійний апарат та віднайти адекватний методологічний підхід до дослідження даних феноменів. Відтак методологічну оптику нашої наукової розвідки становитиме *вітакультурна методологія* як окрема школа мислевчинення і як напрям розвитку вітчизняної і світової соціогуманітаристики (А.В. Фурман і його наукова школа [23; 24; 27]).

У контексті даного методологічного підходу передусім зазначимо, що, організуючи психологічне пізнання, потрібно зважати на те, що різновиди адаптаційної взаємодії індивіда і середовища виявляються як у процесному, так і результативному планах. Як справедливо зауважує В.А. Роменець, “все, що існує в людині і в олюдненому світі, є вчинковим процесом і його результатом. У цьому вузловому осередку буття виявляється активна творча взаємодія людини і світу” [15, с. 261]. Тому, на думку А.В. Фурмана, “психологічному аналізу на рівні суб'єкта відповідає та ділянка понятійного поля, яка описує *адаптацію як процес, а на рівні особистості – адаптацію як результат, або як ситуативний зріз*. Звідси, власне, й постає потреба дотримуватися термінологічної дисципліни у використанні понять: коли мова йде про перебіг адаптаційних процесів, структуру і динаміку адаптаційної активності, то слід говорити про “адаптивність, не- чи дезадаптивність” людини як суб'єкта своєї життєдіяльності, а коли має місце оформленість психічних процесів у вигляді станів і комплексів (страх, депресія, невротизм тощо), то буде правильним уживання термінів “адаптованість, не- чи дезадаптованість” особистості” [24, с. 15–16].

Пропонована автором система різнорівневих результатів адаптації ґрунтується на *методі категорійної типології*. Суть його полягає в тому, що за кожним із запропонованих

понятійних фіксацій адаптаційної активності закріплюється специфічне категорійне поле, котре й задає сферу їх застосування. Звідси висновуємо, що соціально-психологічна адаптація може функціонувати на двох рівнях: *соціальному та психічному* (див. *рис. 1*). Так, соціальний рівень адаптації передбачає взаємодію людини з оточенням. Як зазначає Філіп Лерш, переживання та поведінка здійснюються завжди у постійному круговому процесі комунікації індивіда зі світом; вони становлять, власне кажучи, діалог між людиною і світом. Таким чином, стверджує далі науковець, “життя людини та її переживання перебувають під знаком подвійної єдності: оскільки буття... здійснюється лише в зустрічах зі світом і поза ним не може мислитись, відтак душа і світ утворюють полярно співіснуючу єдність. І багатоманітність того, що відбувається в людині під час таких зустрічей, зберігається в єдності її особи” [3, с. 94]. Саме на цьому рівні функціонування адаптації відбувається соціальна адаптивність суб'єкта до зовнішнього світу і соціальна адаптивність особистості у складноструктурованому вітакультурному просторі. До конкретної особи оточення висуває певні очікування і вимоги з тим, щоб вона власну поведінку будувала відносно них. Однак потрібно врахувати й те, що “людина... ніколи не зіштовхується із “світом як таким”. Вона завжди має справу із світом, зупиненим і відкалькованим у формах і категоріях культури” [33, с. 156]. Культура – це специфічний щабель буття і, зокрема, життя. Із таким підходом, як підкреслює Г.О. Балл, узгоджуються зусилля з опрацювання “вітакультурної методології” (А.В. Фурман), а також трактування “підвищення культури” як “досягнення кращого, вищого способу життя в ієрархії Світової Життєвості” (Д. Гарсія). У широкому розумінні культуру Георгій Олексійович характеризує як “сукупність складників людського буття, що забезпечують соціальну пам'ять і соціально значущу творчість, або, інакше кажучи, *репродуктивно-нормативну* функцію (для її характеристики часто – якщо не йдеться про примітивні суспільства – застосовують поняття *цивілізації*) та функцію *діалоговотворчу*” [2, с. 28].

Отож особа, котра зростає фізично і утверджується соціально, активно освоює і перетворює життєвий простір. Саме завдяки цій активності весь життєвий шлях людини, відображення нею соціально-психологічної реальності перетворюється у динамічну двосторонню

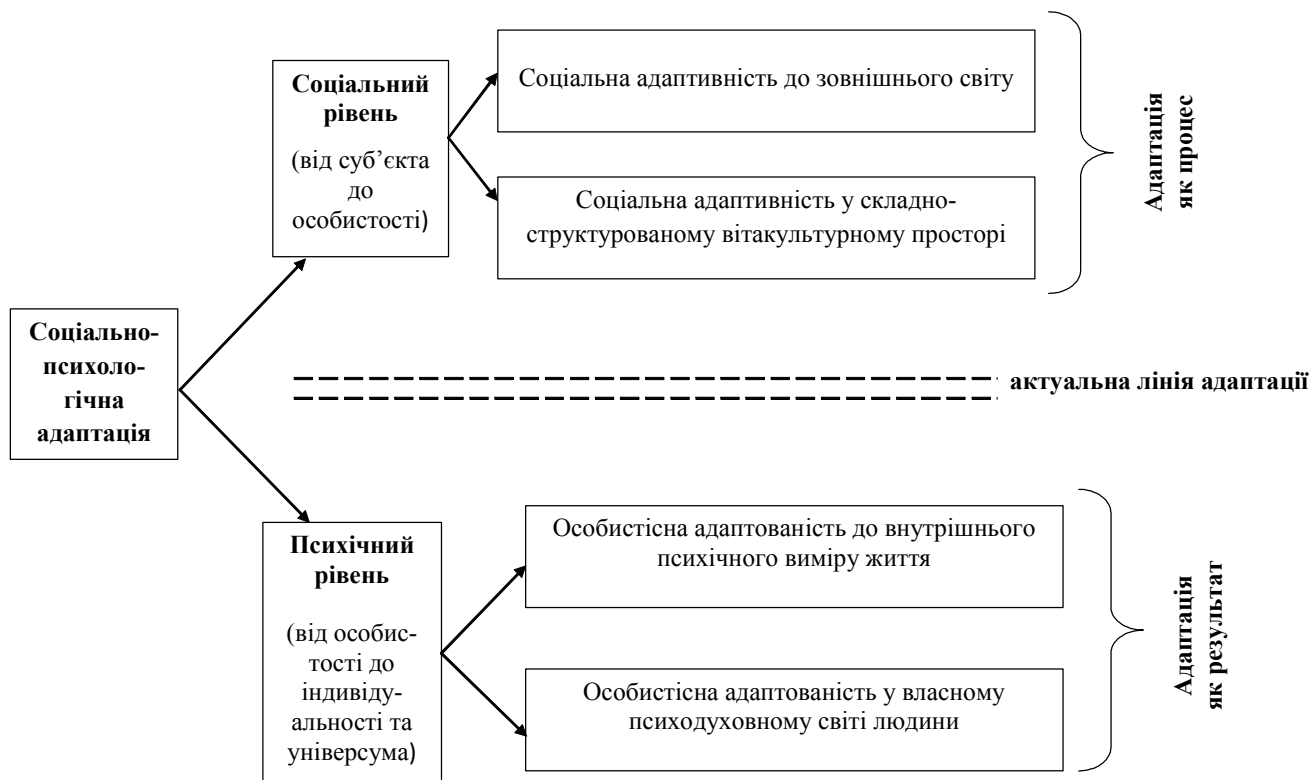

Рис. 1.
Рівні функціонування соціально-психологічної адаптації

взаємодію з оточенням [11]. Жива істота та її довкілля відповідно взаємно пов'язані, творять одну біполярну цілість. Той, хто уявляє живого індивіда в ізоляції від його довкілля, зауважує Філіп Лерш, вдається до теоретичної фікції [8]. Водночас вітакультурний простір, характеризуючись складністю і невичерпністю, організується у свідомості кожної особистості як багаторівнева структура. У будь-якому разі кожен індивід постає як: 1) суб'єкт конкретно-ситуативних, міжіндивідних взаємостосунків, які виникають у певній життєвій ситуації; 2) член сімейного колективу як малої соціальної групи, котра асоціюється з його особистісним простором; 3) учасник професійної спільноти, котра формує конкретне "організаційне довкілля" (за В.П. Казміренком, [6, с. 17]), у якому відбувається реалізація соціальних властивостей людей, об'єднаних спільними цілями діяльності; 4) представник окремого етносу і нації, оскільки "людина як соціальна істота можлива лише за умов культурного середовища" [25, с. 20]; 5) особа, котра живе у певну історичну епоху, тобто життєстверджується в історично змінному світі; 6) універсум, котрий здатний гармонізувати взаємини із Всесвітом і підтримувати зв'язок із ковітальною культурою всього людства.

Результативний аспект функціонування адаптації пов'язаний із психічним рівнем її функціонування. Саме психічне, зауважує В.А. Роменець, є "образом буття, його зрізом, що уможливорює самопізнання світу через живу істоту" [15, с. 262]. У даному контексті мовиться про особистість дещо в іншому ракурсі, ніж на соціальному рівні пристосування. Спробуємо розібратися у коректному використанні наукових понять. Г.О. Балл здійснив конкретизацію розуміння терміну "особистість" у психологічному дискурсі. Зокрема, він пише, що "...чимало плутанини додає та обставина, що у сучасному людинознавстві (не кажучи вже про повсякденне мовлення) «особистістю» називають і певну якість індивіда, і самого індивіда – носія цієї якості" [2, с. 140]. Коли мовиться про процесний план адаптації, доцільно, на нашу думку, використати категорію особистості у першому значенні. Маємо на увазі ту "якість індивіда, яка дозволяє йому – способом, індивідуально й типологічно специфічним, – прилучитися до культури й надалі функціонувати як суб'єкт культури (або, називаючи цю якість одним словом, – *особистість*), яка є найважливішою характеристикою цього індивіда саме як людини, особи" [Там само, с. 147]. Проте, стверд-

жує далі науковець, розрізняють й третє, проміжне психологічне трактування даного поняття, згідно з яким особистість розглядається як форма існування людини (Д.О. Леонтєв, О.В. Завгородня). Ми погоджуємося із О.В. Завгородньою, що особистість можна визначити як “вищу форму існування людини у світі, потенційно властиву всім людям, таку, що в кожному випадку реалізується своєрідно та різною мірою” [Там само, с. 145]. У даному контексті говоримо про внутрішній *психодуховний світ* особистості (А.В. Фурман), який також структурований певним чином. Адже душевне життя людини – не тільки замкнуте в собі ціле з інтегративним поєднанням ланок. Воно перебуває водночас і в цілісному зв’язку зі світом. Людина є тим, чим вона є, завдяки способу, яким переживає враження від навколишнього світу і як поводить себе в ньому. Відтак кожний організм, стверджує Філіп Лерш, “для саморозвитку і (життє)діяльності потребує певних умов у навколишньому світі, то відразу слід сказати, що ці умови не є якоюсь застиглою, незмінною системою. До певної міри організм здатний шляхом саморегуляції перебудовуватися відповідно до нового, незвичного оточення. Цей процес називаємо адаптацією” [8, с. 29].

Відштовхуючись від новоствореної методологічної концепції особистісної і соціальної адаптованості, нами дещо удосконалена наявна в наших попередніх наукових розвідках [16; 17] модель-конфігуратор пристосованості особистості у зовнішньому і внутрішньому світах, розроблена спільно з А.В. Фурманом (*рис. 2*). Процедура конфігурування, запозичена із концепції системно-мислєдіяльної методології Г.П. Щєдровицького, пояснює та аргументує “процес синтезу різних знань про об’єкт та їх наступне зведення у єдине надскладне знання-систему” [34, с. 653]. Зважаючи на методологічну концепцію рівнів функціонування соціально-психологічної адаптації (*рис. 1*), коротко охарактеризуємо основний зміст здобутого синтетичного знання про вищезгадані феномени соціальної адаптивності та особистісної адаптованості.

Подане в моделі структурування вітакультурного простору (ситуація, простір, довкілля, середовище, світ, Всесвіт), на нашу думку, дає змогу більш диференційовано подати палітру реального поетапного взаємоприсотування особистості у світі і визначити системоутворювальну роль певної адаптаційної структури індивіда стосовно інших (від адап-

тивності аж до дезадаптивності). Першочергове значення має *психічна переорієнтація* особистості, яку характеризують як вироблення таких оцінок і розуміння ситуації, котрі відповідають ціннісним орієнтаціям і прийнятним нормам та еталонам поведінки нової групи [10, с. 46–48]. Цей етап часто містить і процеси зміни та формування нових соціальних настановлень, хоча у більшості випадків психічна переорієнтація залишається на рівні соціального конформізму і не призводить до істотних змін. На другому етапі як особистість, так і її соціально-культурне оточення проявляють *взаємну терплячість* до цінностей, норм і форм учинення один одного, визнаючи їх рівнозначущість. Далі відбувається процес внутрішнього прийняття індивідом основних цінностей оновленого довкілля, а водночас і визнання останнім ціннісних положень у соціумі, котрі є його *адаптацією до середовища*. Тут процес акомодатії слугує методом розв’язання соціальних конфліктів. Повне пристосування виникає тоді, коли індивід цілком відмовляється від своїх попередніх цінностей й асимілюється до певної вітакультурної ситуації: так постає *адаптація у довкіллі*. Однак зауважимо, що знання попередньої системи культурних переконань ніколи повністю не зникає із психіки індивіда. Воно часто залишається там у ролі несвідомих архетипових елементів ковітальної культури народного загалу. Тому привласнення нових цінностей і норм не завжди руйнує попередні навіть на рівні окремої особистості: воно лише витісняє їх із сфери свідомості [1; 10; 17].

Водночас рівень розвитку перебігу особистісної адаптованості людини як основоположного поведінкового конструкта спричинюється не лише її зовнішньою поведінкою та вчинками, а ще й психоемоційним станом індивіда, адже саме “зовнішні чинники впливають на особистість через її внутрішнє, природжене, раніше набуте” (С.Л. Рубінштейн) [21]. Відтак актуальним видається виокремлення особи як психодуховної підсистеми, внутрішній світ якої також структурований відповідним чином (див. *рис. 2*). Передусім мовиться про *психодуховний матеріал* (А.В. Фурман), який “утворюється із «суміші» психічного, феноменального, природного (життєві процеси, душевні стани, особистісні властивості, людський потенціал) і духовного, ноуменального, вічного (екстаз, свобода, віра, творчість)” [24, с. 6]. Зазначимо, що у даному контексті адаптивна активність особистості не

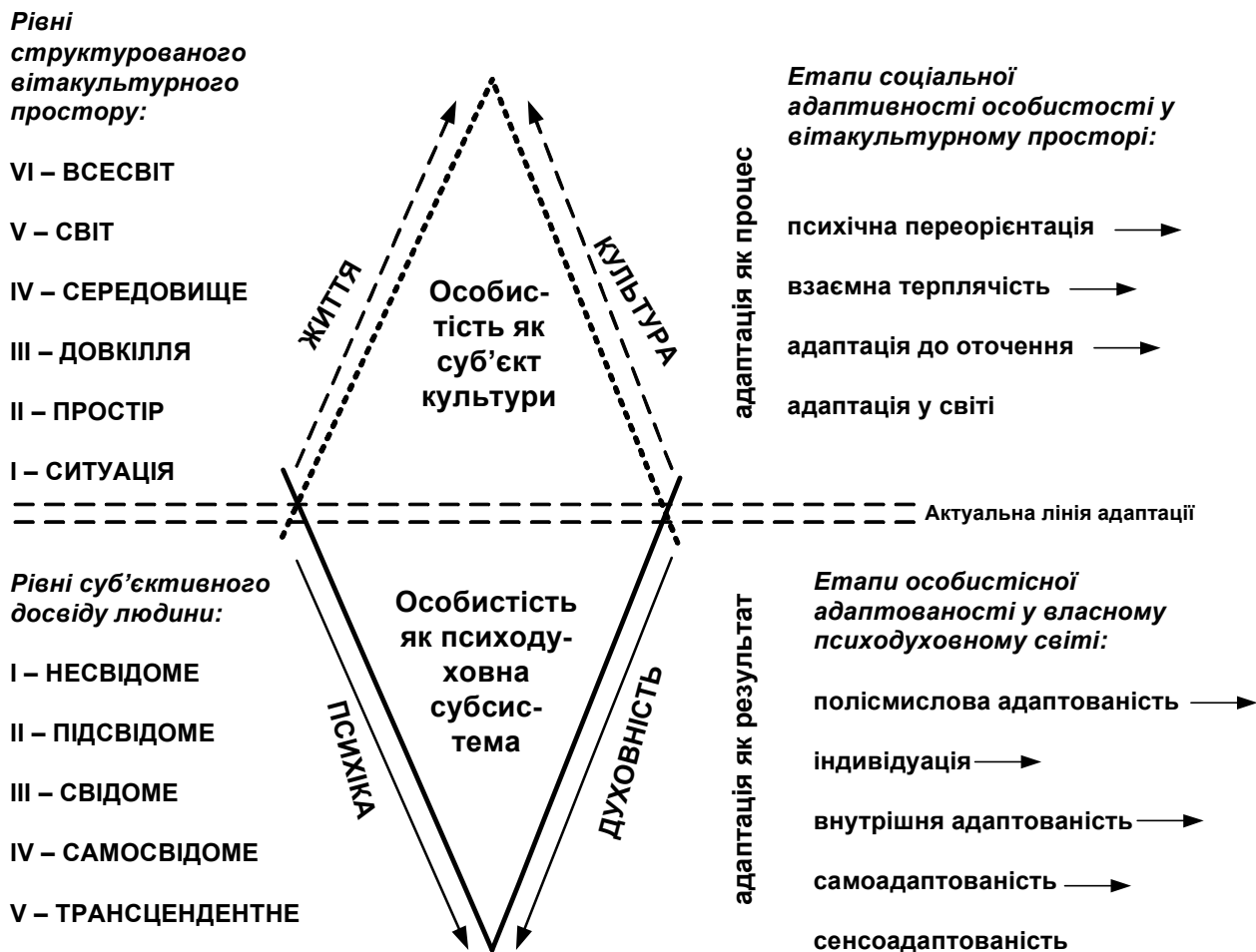

Рис. 2. Модель-конфігуратор адаптації особистості у системі структурованого вітакультурного простору і внутрішнього психодуховного світу

обмежується спрямованістю на соціальне оточення. Її інтенційним об'єктом постає і внутрішній стан, власні характерологічні ознаки, вибори і рішення, норми і духовні цінності, вчинки та їх результати. Відтак нами виокремлено наступні рівні суб'єктивного досвіду людини: несвідоме, підсвідоме, свідоме, самосвідоме, трансцендентне.

Несвідома психіка, за К.Г. Юнгом, поєднує особисте і колективне несвідоме. Біологічні інстинкти він образно назвав "душами" і відвів їм простір індивідуального несвідомого, а до колективного несвідомого відніс сферу, де зберігається досвід попередніх поколінь, котрий утворений сукупністю архетипів [14; 35]. У випадку повної реалізації трьох принципів причинності ("внутрішнє – майбутнє – мета-

системне") головною силою сфери колективного несвідомого, на думку О.Є. Фурман (Гуменюк), треба вважати духовність, а ядро особистості повинні утворювати інкарнації духовності – святості і святині [30]. Саме остання сприяє розгортанню процесів полісислової адаптованості особистості і наближенню людини до найвищого рівня її адаптації у власному психодуховному світі – сенсоадаптованості.

Рівень підсвідомого утримує "весь досвід, котрий не усвідомлюється даного конкретного моменту, але здатний легко чи спонтанно повернутися у свідомість" [28, с. 12–13]. Відтак підсвідоме характеризується процесом індивідуації – адаптацією тваринних інстинктів до існуючої культури. Натомість свідомість,

за твердженням А.В. Фурмана, – це “не-об’єктивне і позапредметне *ніщо* й одночасно досвідно та історично *все*, а відтак удіяльно інтенційна, субстанційно напружена, максимально прихована сторона людського буття, яка сутнісно не є статика, а динаміка, не структура, а мультифункціонал, не залежність, а свобода, не даність, а екзистенція” [26, с. 38]. Треба згадати ще, що К.Г. Юнг припускає існування компенсаторного зв’язку між свідомістю і несвідомим. Він має на увазі, що несвідоме зрівноважує притаманні для свідомості однобічність і звуженість, говорить людині про те, чого вона не зауважила чи не почула внаслідок зумовленого конкретною ситуацією напрямку думок, і допомагає їй його збагнути [8]. Як стверджує М.К. Мармадашвілі, “свідомість наша живе в напруженому полі, окресленому рамками смислів, і ясність у ній можлива лише тоді, коли ми володіємо мовою цих смислів” [27, с. 18].

Свідомість і самосвідомість, зазначає О.Є. Фурман, розглядаються як одні з ключових, власне категорійних, понять психології. Свідомість постає, – пише дослідниця, – як спосіб відношення особи до об’єктивної дійсності, а самосвідомість визначає її ставлення до власних потреб, схильностей, мотивів, переживань тощо [31, с. 51]. Рівень самосвідомості спричинює розгортання рефлексії – заново аналізуються варіанти вибору, ретроспективно оцінюється і переоцінюється кожен з них, припускається інший спосіб розв’язання проблеми. Така внутрішня “робота” звичайно не має загально визначених і фіксованих часових меж: вона може тривати від кількох хвилин до декількох місяців, і навіть років. Це і буде процес самоадаптації. Передусім мовиться про смисли, які характерні для певних типів духовної діяльності і належать до “норм-ідеалів” [2].

Рівень трансценденції обстоює ідеальну потребу пізнання (світу, себе, сенсу і свого призначення у житті) – духовність [32]. Складність соціально-психологічного дослідження цього феномена спричинена, з одного боку, його буттєвою всезагальністю, що повно не може бути пізнана науковим методом, з іншого – індивідуальною унікальністю форм духовності і душевних станів, які важко розпізнати, відстежити, а тим більше спрогнозувати чи відтворити. В.В. Знаков усе розмаїття підходів до проблеми духовності зводить до чотирьох основних напрямків, що вбачають її сутність у: 1) продуктах життєдіяльності, 2) ду-

ховних станах, 3) формах саморозвитку і самореалізації і 4) релігійній свідомості [5]. Найкращі умови для плекання духовності розгортаються, на думку Філіпа Лерша, в трансперсональних прагненнях. Адже в трансперсональних рушіях людина засвідчує себе як істоту особливого виду. І коли запитати, підкреслює науковець, яку назву слід дати цьому видові, ми аж ніяк не зможемо обійтися без уявлення про “духовне”. Адже дух означає ““буття-понад-собою”, трансцендентність, можливу участь у тому, що перебуває по той бік індивідуального буття і його потреб” [8, с.116]. Саме на рівні трансцендентного людина може досягнути стану сенсоадаптованості.

Аналіз поданої моделі показує, що загальна картина перебігу пристосувальницької активності у діаді “особистість – вітакультурний простір” має складну діалектичну природу, оскільки особистість прагне зберегти рівновагу всередині своєї унікально своєрідної субсистеми і водночас гармонізувати взаємовідносини з довкіллям.

Як нами наголошувалося вище, з метою наведення категорійного ладу у сучасній концепції соціально-психологічної адаптації потрібно насамперед віднайти адекватний методологічний підхід, що уможливив би логіко-системне поєднання між собою базових категорій пристосованості у форматі “свідоме-несвідоме”. Зазначені проблемні завдання, на нашу думку, найоптимальніше розв’язати на основі *типологічного методу*, який, “зрештовлюючи вимоги або принципи кватерності (формула “3+1”), або принципу квінтетності (“3+1=1”), актуалізує процеси *ап’іорного пізнання*, а відтак і процедури колективної та індивідуальної мислєдіяльності у широкому контексті професійного методологування – від створення мислєсхем ідеальних об’єктів та сутностей до побудови їх категорійних матриць, поліпредметних теоретичних моделей та методологічних план-карт дослідження” [23, с. 193]. Для прикладу наведемо мислєсхеми, що створені переважно у контексті утвердження *вітакультурної методології*. У нашому досвіді моделювання принцип четвертинності доповнений п’ятим елементом. Відтак можна уявно побудувати дві базових моделі, які розкривають типологію співмірності рівнів адаптованості та домінуючих індикаторів свідомості у суб’єктивному досвіді людини під час пристосування.

Перша мислєсхема розкриває характеристику основних рівнів адаптаційних процесів.

Найнижчим щаблем у ієрархічній моделі особистісної адаптованості вважається дезадаптованість, за якої під впливом психологічних чинників відбуваються: 1) розпад стереотипної системи відносин, втрата значущих цінностей, котрі супроводжуються негативними емоційними переживаннями суб'єкта та нездатністю реально оцінювати ситуацію; 2) невизнання особою схвалених у певному соціумі норм і зразків поведінки; 3) заперечення дійового пристосування особистості до навколишнього світу, коли у неї фактично перекриваються шляхи для розгортання творчої активності, духовної врівноваженості, внутрішньої свободи; 4) неадекватність самооцінки, невідповідність її оцінці значущих інших [17]. При спробах подолання даної проблеми слід враховувати таку закономірність: чим насиченішим є мікросередовище людини і чим кардинальніші зміни відбуваються у ньому за короткий відрізок часу, тим імовірніше виникнення у неї дезадаптованості. Однак зауважимо, що питання особистісної дезадаптованості має не лише негативне значення. Певна, здебільшого внутрішня невелика дезадаптація індивіда навіть необхідна, адже вона спонукає його інтенсивну психічну діяльність і врешті-решт забезпечує прискорений розвиток. Характерно, що кожному суб'єкту властива індивідуальна міра персональної дезадаптованості, яка є оптимальною для нього з погляду реалізації актуально наявних внутрішніх потенцій [24]. Тільки усвідомлюючи і вирішуючи власні адаптаційні проблеми, особистість гармонізує взаємини із соціумом і в такий спосіб сама формує свою індивідуальність.

Аналізуючи полярні характеристики адаптованості-неадаптованості слід згадати творчий доробок В.А. Петровського, котрий обґрунтовує принцип надситуативної активності – вихід за межі ситуації. “Стати над ситуацією – означає діяти, перевищуючи “порогові вимоги” ситуації, ніби піднімаючись над ними” [13, с. 86]. Вчений також визначає критерій неадаптованості, який відображає вимоги постулату зважливості – співвідношення мети і результатів діяльності. Надситуативна активність полягає не тільки в надлишковому діянні, а у породженні конфронтаційних відношень між запланованим і досягнутим. При цьому виявляється, що неадаптивна стратегія діяння має переваги над адаптивною, тому що прогнозується імовірна невідповідність аж до суперечності між метою і майбутнім результатом певної дії [12; 13].

За останні роки, на думку В.А. Петровського, особливого значення набула неадаптованість. Якщо раніше вона сприймалася як хворобливе відхилення від деякої норми, то нині переважно асоціюється з активною позицією людини в житті. На категоріальному рівні аналізу “адаптованість – неадаптованість” можуть бути розкриті як “тенденції функціонування цілеспрямованої системи, котрі характеризуються відповідністю (невідповідністю) між її цілями і досягнутими у процесі діяльності результатами” [13, с. 11]. Адаптованість виявляється в узгодженні цілей і результатів, а неадаптованість – у суперечливості між ними: намір не співпадає з діянням, задум – із втіленням, стимул до дії – з її наслідком [12, с. 26]. Автором окремо проаналізовані і виділені три найпоширеніші принципи адаптованості у різних загальнопсихологічних підходах до вивчення поведінки людини: а) гомеостатичний, б) гедоністичний, в) прагматичний.

Ідея гомеостазу перейшла із біологічних теорій, у яких стверджувалося, що всі реакції організму як системи, котра пасивно пристосовується до впливів середовища, покликані виконувати власне адаптивну функцію – повернути організм до стану рівноваги. Гомеостатичний варіант присутній і в зарубіжних теоріях особистості (З. Фройд, К. Левін, Л. Фестінгер, Ч. Осгуд). У змістовому просторі другого варіанту будь-які поведінкові акти спрямовані на максимізацію задоволення і мінімізацію страждання. Прагматичний варіант поширений у функціональній і когнітивній психології як положення про те, що будь-яка адаптивна поведінка забезпечує максимізацію користі (ефекту) у ситуації мінімальних психосоціальних витрат. Згадані принципи адаптації об'єднує те, що у них поведінка підпорядкована чітко визначеній меті. “Підпорядкування активності якій-небудь раніше заданій нормі чи цілі і становить сутнісну особливість поведінки суб'єкта, котра характеризується як адаптивна” [13].

А.В. Фурман використовує також категорію “псевдоадаптованість”, зазначаючи, що ступінь неадаптованості може бути різним: одна справа, коли особистість усвідомлює це, і зовсім інша, коли не помічає й, відповідно, не враховує під час розгортання процесів психорегуляції своєї поведінки. Звідси, власне, й постають два рівні диференціації неадаптованості: а) неочевидна, напівусвідомлена (т. зв. псевдоадаптованість) і б) очевидна, усвідомлена. У

ситуаціях псевдоадаптованості “психологічна ситуація сприймається індивідом як нормальна, хоч деякі її характеристики (наприклад, факти непорозуміння, конфліктність тощо) сигналізують про зародження неблагополуччя у його взаєминах з навколишнім світом” [24, с. 34]. Особистість переважно залишається глухою до цих сигналів і не осмислює їх, внутрішньо не приймає і не інтеріоризує. Особистісна адаптованість, зі свого боку, – це “інтегральна психоформа внутрішнього світу людини, яка характеризує її як свідомого члена окремої соціальної спільності (група, колектив, нація), має культурно-історичне походження, відображає відповідність між цілями і результатами взаємодії-активності з оточенням, поєднує позитивний вияв вищих психоформ (ставлення, оцінки, установки, прийняття, самооцінки, переконання, психічний образ тощо) і є показником психологічного здоров’я” [Там само, с. 104]. Саме вона свідчить про гармонійність намірів і соціальних здобутків індивіда у суспільстві, задає певний набір моделей поведінки, дає змогу позитивно інтерпретувати власний ментальний досвід, формувати позитивну Я-концепцію, внутрішню готовність діалогічно взаємодіяти із соціумом. Принагідно зауважимо, що виділяють два рівні адаптивності людини: перший стосується відносин “організм – природне середовище”, а другий – системи “особистість – соціум”, на чому акцентують увагу вітчизняні психологи-дослідники [17].

Діяльність – це силова перетворювальна відповідь людини в її діалозі зі світом [3, с. 95]. І оскільки жодна інша жива істота не змушена так багато вчитись, як людина, то зрозуміло, що адаптація у її душевному житті відіграє набагато важливішу роль, ніж у тварини. Особа, натомість, як стверджує Філіп Лерш, створила поряд зі світом природи, мінливий світ культури. Такий світ має власний устрій та закони у структурах суспільства, у формі державних та правових інститутів, у витворах техніки, мистецтва, моралі та релігії, до яких людина повинна пристосуватись. “...Ця адаптація відбувається у формі пристосування і переорієнтації певних життєвих звичок, форм мислення і почувань, поведінки і самовираження, оцінок і хотінь” [8, с. 25].

Універсальною психоформою вітакультурної організації внутрішнього світу людини є творчість, відтак творення нормативних, духовно-моральних вчинків – це основна мета психокультурного становлення людини. В.А. Ро-

менець всебічно проаналізував логіку розгортання вчинку з його ситуаційною, мотиваційною, дійовою та післядійовою складовими. Варто звернути увагу на останню складову, щонайперше рефлексію, оскільки особа не тільки вибирає і приймає рішення, а й прагне обґрунтувати свій вибір після того, як він здійснений, оптимізуючи власні стосунки з довкіллям [15].

Друга мислесхема відображає домінуючі індикатори свідомості на різних рівнях суб’єктивного досвіду: у сфері несвідомого, підсвідомого, свідомого, самосвідомого і трансцендентного. Розкриємо сутнісний зміст поданої моделі більш детально з допомогою унаочнення (див. *табл.*).

О.Є. Фурман (Гуменюк) у зв’язку з цим стверджує, що суб’єктивність як констатуюча характеристика особистості людини має широке функціональне поле формовияву. Тому Я, сутнісно схарактеризовуючи особистість, постає “і як змістовно-динамічний аспект самосвідомості суб’єкта, і як особистісне ядро, яке зосереджує життєву енергію центральних уявлень і мотивів та виявляє її у спонтанній активності, і як найвище і найскладніше інтегральне утворення духовного світу людини, і як джерело діянь, тобто реальних змін, котрих вона домоглася в житті оточуючих людей і в самій собі, і як своєрідний інтеграл образів її суб’єктивної реальності” [29, с. 127]. Для вирішення завдань пропонованого дослідження щодо виокремлення індикаторів свідомості у суб’єктивному досвіді людини під час пристосування нами використана концепція суб’єктивності особистості В.А. Петровського [13], який свого часу запропонував модель вільного спричинення через виділення чотирьох іпостасей Я – іманентного, ідеального, трансцендентального і трансфінітного.

У стані резигнації під час дезадаптованості актуалізується на несвідомому рівні, на нашу думку, трансфінітне Я. Воно характеризує “цільову (прикінцеву) причину” самозумовлення особистості, яка “передбачає наявність *переживання* безмежності свого існування у світі, а також його повноти та актуальності, нескінченності і святості, повної свободи і необмеженої духовності” [29, с. 129]. Основним механізмом пристосованості при цьому постає психічний захист особистості.

Рівень неадаптивності пов’язаний з надситуативною активністю особи. Підсвідомість задіює резерви іманентного Я суб’єкта, яке постає матеріальною причиною його само-

Таблиця

Особистісна адаптованість людини як суб'єкта розвитку власного психодуховного світу

Психічні рівні розвиненості людини у соціумі як особистості	Рівні адаптованості	Види активності	Суб'єктивний досвід: домінування індикаторів свідомості	Механізми пристосованості
Низький і дуже низький	Деадаптованість	Стан резигнації (падіння активності)	Несвідоме: трансфінітне Я	Психічний захист
Нижче середнього	Неадаптованість	Надситуативна активність	Підсвідомість: іманентне Я	Неприйняття
Середній	Адаптованість	Адаптивна активність	Свідомість: реальне Я	Поіменування (називання)
Вище середнього	Діяльність	Перетворювальна активність	Самосвідомість: Я-концепція	Рефлексія
Високий і вкрай високий	Вчинок та його екзистенційні форми (духовності, творчості, свободи тощо)	Вчинкова активність	Трансцендентність: інтуїтивне Я, Самість	Осяяння, переображення

зміни, характеризується “парадоксальним реалістичним наповненням “ось-тут-буття”, наповнене імпульсами, інтуїціями, домислами і передчуттями, для вияву яких потрібен стан синхронічного спричинення, тобто детермінуюча роль невлімового “тут-і-тепер”, а також “наявне в неіснуючому”, визначаючи внутрішній бік мотивації людини як рівнодійну всіх її спонукальних сил та умову їх постійного упредметнення” [Там само, с. 128]. Основний механізм адаптації виражається як неприйняття людиною деяких ситуацій свого буття.

На свідомому рівні суб'єктивного досвіду людини особистісна адаптованість виявляється посередництвом адаптивної активності через актуалізацію Я-реального. Основним механізмом пристосування є поіменованість. Адже, як стверджував Мераб Мармадашвілі, “те, що не поіменоване людиною, для неї не існує” [27, с. 22]. Тому на свідомому рівні людина стикається із доцільністю внутрішньої адаптованості до своєї зовнішності і власних вітальних можливостей, інтелектуальних та емоційних особливостей, результатів своєї діяльності і власного соціального статусу, нарешті до себе, як цілісної особистості, котра має індивідуальну неповторність і певні ціннісні орієнтації [20, с.137].

Самосвідомість, на думку Л.С. Виготського, визначається як пошук і пізнання особистістю

своєї Я-концепції та ідентичності. Саме завдяки самосвідомості особа приймає себе як індивідуальну реальність, яка виокремлюється в довіллі на підґрунті своєї неповторності та унікальності [31]. Перетворювальна активність спонукає задіяння механізмів рефлексії з метою покращення адаптації та активізації діяльного стану індивіда.

Найвищим індикатором свідомості у суб'єктивному досвіді особистості вважаємо інтуїтивне Я або Самість. У зазначеному теоретичному висвітленні особистісна адаптованість формовиявляється через учинок, духовність, творчість, що найбільш повно проявляються під час трансцендентування. Під духовним розуміють “такий момент, коли діємо, виходячи із нашого Внутрішнього Я, відчуваючи тим самим свій взаємозв'язок з енергією Універсума” [31, с.59]. Адже трансцендентальне Я існує в “умовному просторі (поза знаходженням) і часі (поза-часове), сутнісно утримує думку, котра мислить себе, є джерелом і засадою самої себе” [29, с.129]. Вища самість (“внутрішній бог” за Р. Ассаджолі) обстоює ідеальну потребу пізнання (світу, себе, сенсу і свого призначення у житті) – духовність [32]. При цьому Самість або інтуїтивне Я – повноправний “Автор творчої діяльності і самоздійснення” (З.С. Карпенко) [29].

ВИСНОВКИ

1. Соціально-психологічна адаптація – інтегральна психоформа внутрішнього світу людини, сутнісний зміст якої відображає постійний процес і результат її активного пристосування у довікллі і психодуховному світі, що досягається завдяки діалогічній паритетній взаємодії особи із соціумом, самоствердженню його як досконалої особистості, творенню нею низки екзистенційних вартостей для збагачення власного ментального досвіду та гармонізації взаємостосунків з оточенням. З метою дотримання понятійної етики доцільно розмежовувати особистісний та соціальний пласти адаптації. Відтак доречно виокремити соціальну адаптивність суб'єкта у вітакультурному просторі та особистісну адаптованість людини у власному психодуховному світі.

2. Аналіз моделі-конфігуратора показує, що загальна картина перебігу пристосувальницької активності у діаді “особистість – вітакультурний простір” має складну діалектичну природу, оскільки особистість прагне зберегти рівновагу всередині своєї унікально-своєрідної підсистеми і водночас гармонізувати взаємовідносини з довікллям.

3. У контексті вітакультурного буття універсума особистісна адаптованість характеризується наявністю своєрідної ієрархічної моделі функціонування рівнів адаптаційних процесів (деадаптованість – неадаптованість – адаптованість – діяльність – вчинок, духовність, творчість). Пристосувальницька активність особи постійно змінюється, внаслідок чого маятник адаптивності у системі “суб'єкт – довіклля” має тенденцію до ускладнення від творчості та адаптованості (гармонійні зміни) аж до неадаптованості та дезадаптованості (дисгармонійні зміни). Однак зростання негативних тенденцій в адаптаційній сфері людини має і позитивний аспект, оскільки зумовлює загострення її психологічної боротьби з оточенням, котра актуалізує процеси переживання, мислення, волі, увесь її життєвий потенціал.

4. Задля наведення категорійного ладу у сучасній концепції соціально-психологічної адаптації нами використано *типологічний метод* у контексті вітакультурної методології, що уможливив логіко-системне поєднання між собою базових категорій пристосованості у форматі дихотомії “свідоме – несвідоме”. Новостворена мислесема відображає домінуючі індикатори свідомості на різних рівнях суб'єктивного досвіду: у сфері несвідомого, підсвідомого, свідомого, самосвідомого і трансцендентного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С. 92-100.
2. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства / Г.О.Балл. – К.: Видавництво ПП “СКД”, 2017. – 204 с.
3. Гуманістична психологія: антологія: у 3 т. / [упор. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна)]. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2001. – Т. 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – 2001. – 252 с.
4. Гуманістична психологія: антологія: у 3 т. / [упор. і наук. ред. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна)]. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2001. – Т. 2: Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). – 2005. – 279 с.
5. Знаков В.В. Духовність человека в зеркале психологического знания и религиозной веры / В.В. Знаков // Вопросы психологии. – 1998. – № 9. – С. 104–114.
6. Казміренко В. Соціально-психологічна регуляція діяльності організацій / В.Казміренко // Психологія і суспільство. – 2004. – № 2. – С. 5-29.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
8. Лерш Ф. Структура особи / Філіп Лерш; наук. ред. Р.Трача і В. Андрієвської; передне слово Р.Трача; пер. з нім. І.Іващенко [та ін.]; Наук. т-во Шевченка в Америці. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2014. – 560 с.
9. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – №4. – С. 5–17.
10. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А.А. Налчаджян. – Єреван: Изд-во Армянской ССР, 1988. – 364 с.
11. Орбан-Лембрик Л. Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму / Л. Орбан-Лембрик // Психологія і суспільство. – 2004. – № 1. – С. 71-82.
12. Петровский А.В. Проблемы развития личности с позиций социальной психологии / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1984. – №4. – С. 15–29.
13. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А.Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
14. Психология: словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1991. – 494 с.
15. Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А.Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А.М'ясоїд; відп. ред. А.В.Фурман. – К.: Либідь, 2012. – 296с.
16. Ревасевич І. Психологічні інваріанти особистісної адаптованості школярів у системі модульно-розвивального навчання // І. Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2007. – № 1. – С. 109-127.
17. Ревасевич І. С. Психологічна структура і динаміка особистісної адаптованості учнів загальноосвітніх шкіл: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07 /

І. С. Ревасевич. – Івано-Франківськ, 2007. – 234 с.

18. Ротенберг В.С. Поисковая активность и адаптация / В.С.Ротенберг, В.В. Аршавский. – М.: Наука, 1984. – 192 с.

19. Санникова О. П. Адаптивность личности: [монография] / Санникова О. П., Кузнецова О. В. – Одесса: Издатель Н. П. Черкасов, 2009. – 258 с.

20. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н.И. Сарджвеладзе. – Тбилиси, 1989. – 208 с.

21. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: [монографія] / Анатолій А. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 508 с.

22. Фурман А. В. Психодіагностика: [навч.-метод. модульний комплекс із дисципліни] / Анатолій В. Фурман. – 3 вид., скор. – Тернопіль, 2015. – 64 с.

23. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

24. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості: [наукове видання] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 197 с.

25. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: [наук. вид.] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

26. Фурман А.В. Свідомість як онтопсихічна дійсність: сутнісні контури пізнання / Анатолій В. Фурман // Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: тези II міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2018 р. / відп. ред. О.В.Дробот; ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – К.: Талком, 2018. – С. 35-39.

27. Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2017. – № 4 (70). – С.16-38.

28. Фурман (Гуменюк) О.Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда: Лекція / О.Є. Фурман (Гуменюк). – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 34 с.

29. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник / О.Є. Фурман (Гуменюк). – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.

30. Фурман (Гуменюк) О.Є. Спонтанно-духовна організація Я-концепції універсума: Лекція / О.Є. Фурман (Гуменюк). – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 40 с.

31. Фурман О. Я-концепція як предмет багатогаспектного теоретизування / О.Фурман // Психологія і суспільство. – 2018. – № 1-2 (71-72). – С. 38-67.

32. Чудновский В.Э. Смысл жизни: проблема относительной эмансипированности от “внешнего” и “внутреннего” / В.Э. Чудновский // Психологический журнал. – 1995. – Т.16, № 2. – С. 15-25.

33. Швалб Ю. Свідомість як відношення людини до світу / Ю.Швалб // Психологія і суспільство. – 2004. – № 4. – С. 154-166.

34. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / Г.П. Щедровицкий. – М.: Шк. Культ. Политики, 1995. – 760 с.

35. Юнг К. Аналитическая психология / К.Юнг // История зарубежной психологии. Тексты. – М.: МГУ, 1986. – С. 143-170.

REFERENCES

1. Ball G.A. Poniatie adaptatsii i ego znachenie dlia psikhologii / G.A. Ball // Voprosy psikhologii. – 1980. – № 1. – S. 92-100.

2. Ball H.O. Ratsiohumanistychna oriientatsiia v metodolohii liudynoznavstva / H.O.Ball. – K.: Vydavnytstvo PP “SKD”, 2017. – 204 s.

3. Humanistychna psikhohohiia : antolohiia : u 3 t. / [upor. i nauk. red. Roman Trach (SShA) i Heorhii Ball (Ukraina)]. – K. : Univ. vyd-vo PULSARY, 2001. – T. 1 : Humanistychni pidkhody v zakhidnii psikhohohii KhKh st. – 2001. – 252 s.

4. Humanistychna psikhohohiia : antolohiia : u 3 t. / [upor. i nauk. red. Roman Trach (SShA) i Heorhii Ball (Ukraina)]. – K. : Univ. vyd-vo PULSARY, 2001. – T. 2 : Psikhohohiia i dukhovnist : (Svitohliadni aspekty humanistychno zoriientovanykh napriamiv u suchasni zakhidnii psikhohohii). – 2005. – 279 s.

5. Znakov V.V. Dukhovnost cheloveka v zerkale psikhologicheskogo znaniia i religioznoi very / V.V.Znakov // Voprosy psikhologii. – 1998. – № 9. – S. 104-114.

6. Kazmirenko V. Sotsialno-psikhohohichna rehuliatsiia diialnosti orhanizatsii / V.Kazmirenko // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2004. – № 2. – S. 5-29.

7. Leontev A.N. Problemy razvitiia psi-khiki / A.N. Leontev. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1981. – 584 s.

8. Lersh F. Struktura osoby / Filip Lersh; nauk red. R.Tracha i V. Andriievskoi; perednie slovo R.Tracha; per. z nim. I.Ivashchenko [ta in.]; Nauk. t-vo Shevchenka v Amerytsi. – K.: Univ. vyd-vo PULSARY, 2014. – 560 s.

9. Matiushkin A.M. Psikhohohichskaia struktura, dinamika i razvitie poznavatelnoi aktivnosti / A.M. Matiushkin // Voprosy psikhologii. – 1982. – №4. – S. 5-17.

10. Nalchadzhian A.A. Sotsialno-psikhohohichskaia adaptatsiia lichnosti (formy, mekhanizmy i strategii) / A.A. Nalchadzhian. – Erevan: Izd-vo Armianskoi SSR, 1988. – 364 s.

11. Orban-Lembryk L. Zalezhnist povedinky osobystosti vid vplyvu problemohennoho sotsiumu / L. Orban-Lembryk // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2004. – № 1. – S. 71-82.

12. Petrovskii A.V. Problemy razvitiia lichnosti s pozitsii sotsialnoi psikhologii / A. V. Petrovskii // Voprosy psikhologii. – 1984. – №4. – S. 15-29.

13. Petrovskii V.A. Lichnost v psiko-logii: paradigma subieektnosti / V.A.Petrovskii. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1996. – 512 s.

14. Psikhohohiia: slovar / Pod obshch. red. A.V. Petrovskogo, M.G. Iaroshevskogo. – 2-e izd. – M.: Politizdat, 1991. – 494 s.

15. Psikhohohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V.A.Romentsia: zb. st. / uporiad. P.A.Miasoid; vidp. red. A.V.Furman. – K.: Lybid, 2012. – 296s.

16. Revasevych I. Psikhohohichni invarianty osobystisnoi adaptovanosti shkoliariv u systemi modulno-rozvyvalnoho navchannia // I. Revasevych // Psikhohohiia i suspilstvo. – Ternopil : TNEU, 2007. – № 1. – S. 109-127.

17. Revasevych I. S. Psikhohohichna struktura i dinamika osobystisnoi adaptovanosti uchniv zahalno-osvitnikh shkil: dys. ... kand. psikhohoh. nauk: 19.00.07 / I. S. Revasevych. – Ivano-Frankivsk, 2007. – 234 s.

18. Rotenberg V.S. Poiskovaia aktivnost i adaptatsiia / V.S. Rotenberg, V.V. Arshavskii. – М.: Nauka, 1984. – 192 s.

19. Sannikova O. P. Adaptivnost lichnosti: [Monografiia] / Sannikova O. P., Kuznetsova O. V. – Odessa: Izdatel N. P. Cherkasov, 2009. – 258 s.

20. Sardzhveladze N.I. Lichnost i ee vzaimodeistvie s sotsialnoi sredoi / N.I. Sardzhveladze. – Tbilisi, 1989. – 208 s.

21. Furman A.A. Psykholohiia smyslozhyttyevoho rozvytku osobystosti: [monografiia] / Anatolii A. Furman. – Ternopil: TNEU, 2017. – 508 s.

22. Furman A. V. Psykhodiahnostyka: [navch.-metod. modulnyi kompleks iz dystsypliny] / A. V. Furman. – 3 vyd., skor. – Ternopil, 2015. – 64 s.

23. Furman A. V. Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia: [monografiia] / Anatolii V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2016. – 378 s.

24. Furman A.V. Psykhodiahnostyka osobystisnoi adaptovanosti: [naukove vydannia] / A.V. Furman. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2000. – 197 s.

25. Furman A.V. Psykhokultura ukrainskoi mentalnosti: [naukove vydannia] / Anatolii V. Furman. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2002. – 132 s.

26. Furman A.V. Svidomist yak ontopsykhichna diisnist: sutnisni kontury piznannia / Anatolii V. Furman / / Psykholohiia svidomosti: teoriia i praktyka naukovykh doslidzen: tezy II mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 21 bereznia 2018 r. / vidp. red. O.V. Drobot; DVNZ “Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody”. – K.: Talkom, 2018. – S. 35-39.

27. Furman A.V. Svidomist yak ramkova umova piznannia i metodolohuvannia / Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2017. – № 4 (70). – S. 16-38.

28. Furman (Humeniuk) O.Ie. Problematyka Ya u psykhoanalitichnii teorii Zyhmunda Froida: Lektsiia / O.Ie Furman (Humeniuk). – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2003. – 34 s.

29. Furman (Humeniuk) O.Ie. Psykholohiia Ya-kontseptsii: Navchalnyi posibnyk / O.Ie Furman (Humeniuk). – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2004. – 310 s.

30. Furman (Humeniuk) O.Ie. Spontanno-dukhovna orhanizatsiia Ya-kontseptsii universona: Lektsiia / O.Ie Furman (Humeniuk). – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2003. – 40 s.

31. Furman O. Ya-kontseptsiiia yak predmet bahatoaspektynoho teoretyzuvannia / O. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2018. – № 1-2 (71-72). – S. 38-67. 25. Furman A. V. Psykhodiahnostyka: [navch.-metod. modulnyi kompleks iz dystsypliny] / A. V. Furman. – 3 vyd., skor. – Ternopil, 2015. – 64 s.

32. Chudnovskii V.E. Smysl zhizni: problema odnositelnoi emansipirovanosti ot “vneshnego” i “vnutrennego” / V.E. Chudnovskii // Psikhologicheskii zhurnal. – 1995. – T. 16, № 2. – S. 15-25.

33. Shvalb Yu. Svidomist yak vidnoshennia liudyny do svitu / Yu. Shvalb // Psykholohiia i suspilstvo. – 2004. – № 4. – S. 154-166.

34. Shchedrovitskii G.P. Izbrannye trudy / G.P. Shchedrovitskii. – М.: Shk. Kult. Politiki, 1995. – 760 s.

35. Iung K. Analiticheskaia psikhologiia / K. Iung // Istoriiia zarubezhnoi psikhologii. Teksty. – М.: MGU, 1986. – S. 143-170.

АНОТАЦІЯ

Ревасевич Ірина Степанівна.

Особистісна адаптованість як багатопараметричне психодуховне утворення.

Дослідження висвітлює теоретичні уявлення щодо розуміння природи та особливостей соціально-психологічної адаптації особи до світу. У статті розглянуто сутнісне змістове наповнення двох рівнів функціонування адаптації – соціального і психічного. Доведено, що соціальний рівень пристосування окреслює взаємодію людини з оточенням, відтак відбувається соціальна адаптивність суб'єкта до зовнішнього світу і соціальна адаптивність особистості у складноструктурованому вітакультурному просторі. Психічний рівень передбачає виокремлення особи як психодуховної субсистеми (А.В. Фурман), де відбувається особистісна адаптованість до внутрішнього психічного виміру та особистісна адаптованість у власному психодуховному світі. Аргументована виняткова роль у пізнанні соціально-психологічної адаптації типологічного методу в контексті вітакультурної методології, суть якого полягає в тому, що за кожним із запропонованих понятійних фіксацій адаптаційної активності закріплюється специфічне категорійне поле, котре й задає сферу їх застосування. Розробка вказаного підходу і чітке виокремлення його методологічних засновків уможливило виділення домінуючих індикаторів свідомості на різних рівнях суб'єктивного досвіду: у сфері несвідомості – трансфінітного Я, у підсвідомості – іманентного Я, у свідомості – Я-концепції, у трансцендентності – інтуїтивного Я або Самості.

Ключові слова: адаптація, особистісна адаптованість, соціальна адаптивність, вітакультурний простір, внутрішній психодуховний світ особистості, дезадаптованість, неадаптованість, адаптованість, діяльність, вчинок, духовність, творчість; сфери несвідомого, підсвідомого, свідомого, самосвідомого і трансцендентного; трансфінітне Я, іманентне Я, реальне Я, Я-концепція, інтуїтивне Я, Самість, поіменованість, рефлексія, осяяння, переображення.

ANNOTATION

Iryna Revasevych.

Personal adaptability as a multi-parameter psychospiritual formation.

The research covers theoretical ideas about understanding the nature and features of socio-psychological adaptation of a person to the world. The essential content filling of two levels of adaptation functioning social and mental – are considered in the article. It is proved that a social level of adaptation defines the interaction of a person with the environment, therefore there is a social adaptability of the subject to the outside world and social adaptability of personality in a complex structured vita-cultural space. Mental level involves the isolation of a person as a psychospiritual sub-system (A. V. Furman), where personal

adaptation to the internal mental dimension and personal adaptation in own psycho-spiritual world happens. The exclusive role in cognition the socio-psychological adaptation of the typological method in the context of vita-cultural methodology is argued, the essence of which lies in the fact that for each of proposed conceptual fixations of adaptive activity, is fixed a specific category field, which sets the sphere of their application. The development of this approach and the precise singling out of its methodological foundations enables the allocation of dominant indicators of consciousness at different levels of subjective experience: in the sphere of unconsciousness – transfinite Self, in the subconscious – immanent Self, in consciousness – Self-concept, in transcendence – intuitive Self.

Key words: *adaptation, personal adaptability, social adaptability, vita-cultural space, internal psycho-spiritual world of personality, disadaptation, non-adaptability, adaptability, activity, action, spirituality, creativity; spheres of the unconscious, subconscious, conscious, self-conscious and transcendent; transfinite Self, immanent Self, real Self, Self-concept, intuitive Self, Self, naming, reflection, enlightenment, transfiguration.*

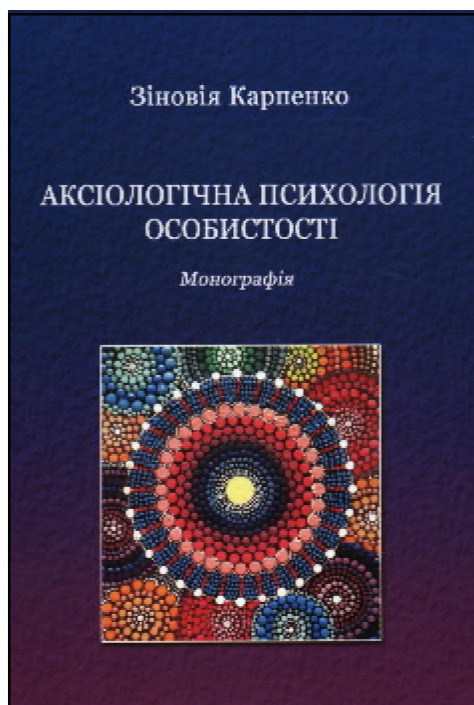
Рецензенти:
д. психол. н., проф. Саннікова О.П.;
д. психол. н., проф. Томчук М.І.

Надійшла до редакції 10.08.2018.
Підписана до друку 09.09.2018.

Бібліографічний опис для цитування:

Ревасевич І. Особистісна адаптованість як багатопараметричне психодуховне утворення / Ірина Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2018. – №3–4. – С. 132–145.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Карпенко З.

Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.

Монографію присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню аксіологічної психології особистості як новітньої царини персонологічних студій, суголосних сучасним науковим пошукам постнекласичних парадигмальних варіантів цілісного дослідження феномену особистості.

Досліджуються філософсько-психологічні джерела аксіологічної психології особистості, обґрунтовується авторська концепція її предмета і методу, згідно із висунутим принципом інтегральної суб'єктності здійснюється аксіопсихологічна реінтерпретація культурно-відповідних, психодинамічних, феноменологічних та психотерапевтичних аспектів аксіологічного персоногенезу. Наводяться докази аксіологічного повороту в психології особистості та підбиваються підсумки теоретико-методологічного конструювання.

Для дослідників у галузі теоретико-методологічних проблем психології загалом і психологічної персонології зокрема.